

Υπερρεαλισμός

Ο υπερρεαλισμός είναι το τελευταίο και χωρίς αμφιβολία το πλέον σημαντικό από τα κινήματα της πρωτοπορίας. Γεννιέται το 1924 στη Γαλλία, ως συνέχεια του γαλλικού νταντά. Όπως ακριβώς και οι άλλες πρωτοπορίες, δεν περιορίστηκε στη λογοτεχνία αλλά αναπτύχθηκε σε όλες σχεδόν τις τέχνες. Αρχηγός του κινήματος και συγγραφέας του υπερρεαλιστικού μανιφέστου είναι ο André Breton, ενώ μεταξύ των σημαντικών εκπροσώπων του κινήματος θα είναι οι ποιητές Louis Aragon, Paul Eluard, Antonin Artaud και Philippe Soupault, οι ζωγράφοι Max Ernst, Salvador Dali, André Masson και Juan Miró, ο σκηνοθέτης Luis Buñuel κ.ά.

Ο Ανδρέας Εμπειρικός (1901-1975) και ο Νίκος Εγγονόπουλος (1910-1985) είναι οι δύο πιο σημαντικοί Έλληνες υπερρεαλιστές. Μάλιστα, ο Εγγονόπουλος υπήρξε όχι μόνο ποιητής αλλά και ζωγράφος.

Οι υπερρεαλιστές αξιοποιούν τα διδάγματα όχι μόνο του νταντά αλλά και του συμβολισμού, ενώ είναι έντονα επηρεασμένοι από την ψυχανάλυση: σύμφωνα με τους υπερρεαλιστές, ο καλλιτέχνης — αλλά και ο άνθρωπος γενικότερα— δεν πρέπει να μένει εγκλωβισμένος στην πραγματικότητα της καθημερινής ζωής αλλά να χρησιμοποιεί τη φαντασία, την τύχη, το όνειρο και το ασυνείδητο, σπάζοντας τα δεσμά του ρεαλισμού, της αληθοφάνειας και της ευλογοφάνειας· μόνον έτσι θα μπορέσει να αντικρίσει νέους ορίζοντες, να φτάσει σε μια «υπερ-πραγματικότητα», ξεφεύγοντας

οριστικά από τον έλεγχο της λογικής και από τις κάθε είδους προκαταλήψεις, τόσο στη ζωή όσο και στην τέχνη.

Ειδικά σε ό,τι αφορά τη λογοτεχνία, οι υπερρεαλιστές καλλιέργησαν κυρίως την ποίηση. Για να επιτύχουν τους στόχους τους, χρησιμοποιούν κάθε μέσο που θα μπορούσε να τους φέρει σε άμεση επαφή με το υποσυνείδητο: καταγραφή ονείρων, ύπνωση, καθώς και τη λεγόμενη αυτόματη γραφή, στην οποία υποτίθεται ότι ο δημιουργός καταγράφει χωρίς καμία παρέμβαση της λογικής ό,τι του υπαγορεύει το υποσυνείδητό του. Πολύ γρήγορα, βέβαια, οι υπερρεαλιστές θα συνειδητοποιήσουν ότι η –ελάχιστη, έστω– παρέμβαση της λογικής είναι αναπόφευκτη. Πάντως, η ποίησή τους θα συνεχίσει να φημίζεται για την άρνηση κάθε περιορισμού, την απόλυτη ελευθερία στο λεξιλόγιο και τη στιχουργική, τους απρόσμενους συνδυασμούς λέξεων και τις εντυπωσιακές εικόνες, καθώς και για στοιχεία όπως το όνειρο, ο έρωτας, το χιούμορ, το παράλογο. Ανάλογες καινοτομίες συναντάμε, βέβαια, και στην υπερρεαλιστική πεζογραφία, η οποία κόβει κάθε δεσμό με την παράδοση.

Πιστοί στον κανόνα που λέει ότι οι πρωτοπορίες συνδέουν άμεσα την τέχνη με τη ζωή, οι Γάλλοι υπερρεαλιστές προσπάθησαν να συνδυάσουν την καλλιτεχνική με την πολιτική δράση, θεωρώντας ότι η επανάστασή τους δεν μπορεί να περιοριστεί μόνο στην ποίηση αλλά θα πρέπει να αλλάξει την ίδια τη ζωή: συνδέθηκαν, λοιπόν, στενά με τα σοσιαλιστικά και κομμουνιστικά κόμματα της εποχής, καθώς και με το νεοσύστατο τότε κράτος της Σοβιετικής Ένωσης· γρήγορα, όμως, ήδη από το 1930, απογοητευμένοι από τις πολιτικές εξελίξεις και από την αντιμετώπιση που τους επιφύλαξαν οι δήθεν πολιτικοί τους σύμμαχοι, αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν αυτή την προσπάθεια (από εκεί και μετά, οι όποιες πολιτικές τους παρεμβάσεις υπήρξαν ελάχιστες και ανεξάρτητες από συγκεκριμένα πολιτικά κόμματα).

Όπως ήδη αναφέραμε, ο υπερρεαλισμός υπήρξε χωρίς αμφιβολία το μακροβιότερο αλλά και το πιο σημαντικό από τα πρωτοποριακά κινήματα και επηρέασε σε πολύ μεγάλο βαθμό την καλλιτεχνική έκφραση του 20ού αιώνα σε όλους τους τομείς. Είναι, άλλωστε, και το μόνο κίνημα που εξαπλώθηκε σε ολόκληρο σχεδόν τον κόσμο και

παρά τις αρχικές αντιδράσεις, είχε τελικά τεράστια απήχηση. Γενικά, ο υπερρεαλισμός διαμόρφωσε σε μεγάλο βαθμό τον τρόπο σκέψης του σύγχρονου ανθρώπου: μας έκανε πολύ πιο δεκτικούς σε κάθε πειραματισμό, έδωσε σημαντική θέση στο χιούμορ και την ελευθερία του πνευματικού ανθρώπου, συμφιλίωσε κατά κάποιο τρόπο το όνειρο με την πραγματικότητα, το υποσυνείδητο με τη λογική και τη φαντασία με την καλλιτεχνική οργάνωση, ανανεώνοντας την ανθρώπινη έκφραση (από την άλλη πλευρά, βέβαια, καταργώντας οριστικά κάθε περιορισμό έδωσε ίσως την εντύπωση ότι η καλλιτεχνική δημιουργία είναι κάτι πολύ απλό και εύκολο, πράγμα που ασφαλώς και δεν αληθεύει).

Ο υπερρεαλισμός είναι και το μόνο από τα πρωτοποριακά κινήματα που είχε σημαντική επιρροή στη νεοελληνική λογοτεχνία, ιδιαίτερα από το 1935 και μετά. Πριν από αυτή τη χρονιά, ο υπερρεαλισμός είναι απλά γνωστός στη χώρα μας, κυρίως από σύντομα άρθρα στις εφημερίδες και τα περιοδικά της εποχής, ενώ δύο μόνο ποιητές, ο Θεόδωρος Ντόρρος και ο Νικήτας Ράντος, κάνουν μια προσπάθεια να καλλιεργήσουν τους ποιητικούς τρόπους που προτείνουν οι υπερρεαλιστές. Το 1935, ο Ανδρέας Εμπειρικός, έχοντας σπουδάσει ψυχανάλυση στο Παρίσι και έχοντας γνωρίσει από κοντά τον Breton και τους άλλους Γάλλους υπερρεαλιστές, δίνει μια διάλεξη για το νέο κίνημα και σχεδόν ταυτόχρονα δημοσιεύει την πρώτη του ποιητική συλλογή με τον τίτλο *Υψικάμινος*, γραμμένη εξ ολοκλήρου με την τεχνική της αυτόματης γραφής. Παρά τις θυελλώδεις αντιδράσεις που προκάλεσαν τα πρώτα αυτά ποιήματα, ο υπερρεαλισμός βρήκε γόνιμο έδαφος στη χώρα μας, καθώς τον υιοθέτησαν σημαντικοί ποιητές, όπως ο Νίκος Εγγονόπουλος, ο Νίκος Γκάτσος και ως ένα σημείο ο Οδυσσέας Ελύτης. Υπερρεαλιστικά στοιχεία μπορούμε, άλλωστε, να βρούμε σε πολλούς ακόμη ποιητές, μέχρι και σήμερα: τον Έκτορα Κακναβάτο, το Μίλτο Σαχτούρη, το Δ. Π. Παπαδίτσα, το Νάνο Βαλαωρίτη κ.ά. Αλλά και στην πεζογραφία, συγγραφείς όπως η Μέλπω Αξιώτη είναι βέβαιο ότι επηρεάστηκαν έντονα από τον υπερρεαλισμό. Θα πρέπει, όμως, να πούμε ότι ορισμένες μόνο πλευρές του υπερρεαλιστικού κινήματος έφτασαν ως την Ελλάδα: για παράδειγμα, η πολιτική και κοινωνική χροιά που είχε το γαλλικό κίνημα, δεν εκφράστηκε σχεδόν καθόλου στη χώρα μας.

Πηγή: Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων, ΟΕΔΒ

